

REISSUNAISIA

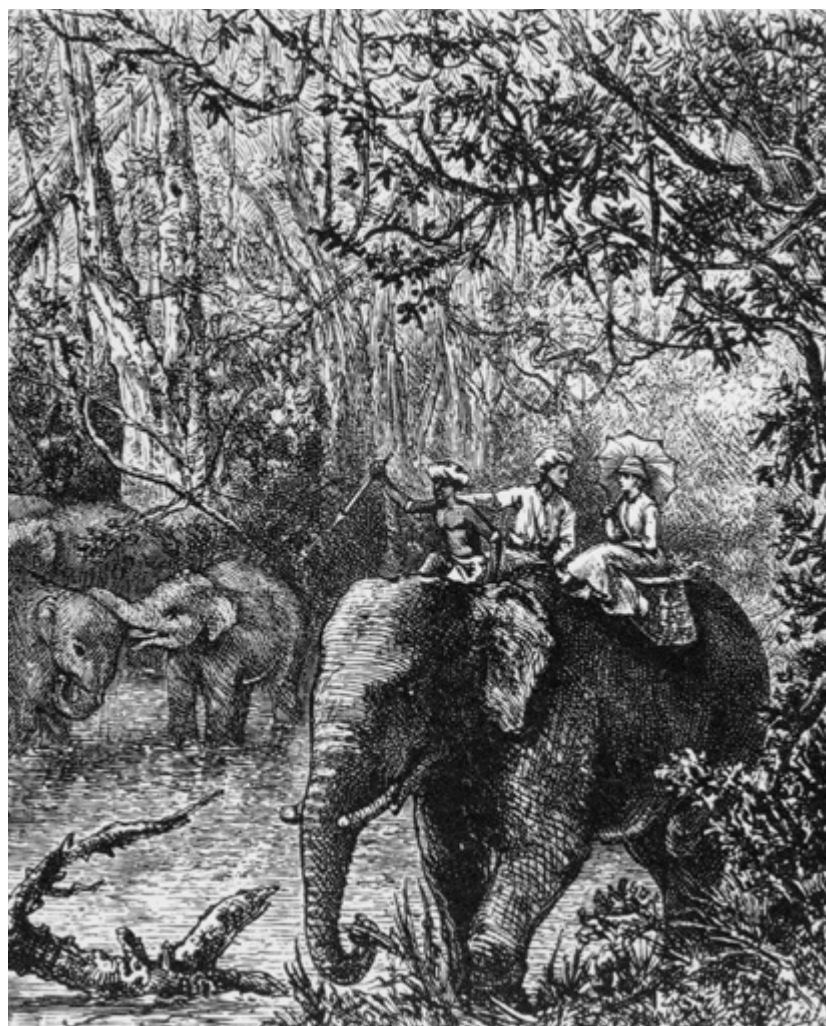

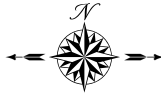
*Seikkailijoita, tutkijoita
ja edelläkävijöitä*

Päivi Laitinen

TAMMI

REISSUNAISIA JA EDelläKÄVIJÖITÄ
SEIKKAILUVAIKUUTTA, TUTKIJAIN
KOKEMUKSIA

Päivi Laitinen

· REISSUNAISIA ·

*Seikkailijoita, tutkijoita
ja edelläkävijöitä*

TAMMI
HELSINKI

Tämä kirja on omistettu kaikille yksin matkustaville naisille.

KIITOKSET

Suomen Tietokirjailijat ry:lle apurahasta, Helinä Rautavaaran museolle avunannosta, Mika V:lle virkavapaasta, Ritvalle oikoluvusta, kotiväelle ruoka- ja majoituspalveluista sekä tietenkin Viisulle silitys- ja kehräysterapiasta.

Sivun 2 kuva: Isabella Bird norsun selässä Brittiläisessä Malajasssa.

YHDYSVALTAIN KONGRESSIN KIRJASTO

© 2019 PÄIVI LAITINEN JA TAMMI

Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

ISBN 978-952-04-0880-0

Graafinen suunnittelu: Anders Carpelan

Painettu EU:ssa

Sisällys

Kymmenen rohkeaa naista 7

· TUTKIJAT ·

Mary Kingsley – viidakoiden vaeltaja 17

Louise Arner Boyd – arktisten alueiden tutkija 57

· ETSIJÄT ·

Isabelle Eberhardt – aavikoiden ratsastaja 93

Alexandra David-Néel – Tiibetin taivaltaja 119

· KIRJOITTAJAT ·

Isabella Bird – Kalliovuorten kuningatar 163

Ethel Tweedie – Suomen-seikkailija 201

· KILPAILIJAT ·

Nellie Bly – maailmanympärimatkaaja 229

Annie Londonderry – toinen maailmanympärimatkaaja 267

· SEIKKAILIJAT ·

Helinä Rautavaara – kulttuurien keräilijä 293

Rosie Swale Pope – nykyajan nomadi 323

Lainaukset ja lähteet 359

KYMMENEN ROHKEAA NAISTA

”KUN VAELTAMISEN HALU iskee, onnekas on hän, joka voi taipua sen tahtoon.”

Oli kesä 2013, ja olin pyöräilemässä Yhdysvaltojen poikki itäranikolta länsirannikolle. Takana oli jo pari kuukautta ja puoli manerta, mutta nyt edessä kohosivat Kalliovuoret, jotka olivat päivien kuluessa muuttuneet kaukana kajastavista siniharmaista varjoista suoraan edessä nouseviksi vihreänruskeiksi seinämiksi. Alla raksutti polkupyörä, jonka olin nimennyt Mustangiksi; siksi koska se oli musta, ja siksi koska nimi sopi niin hyvin Amerikan valloitukseen.

Pidin päivän ties kuinka monetta juomataukoa tienpientareella – samalla kun aurinko yritti sulattaa asfalttiin reikää – ja mietin, mistä saisin pohkeisiin lisäpaukkuja. Edessä oli pyöräreitin korkein kohta, Hoosier Pass, mutta toisaalta osasin suhtautua siihen maltilla. Olinhan jo ylittänyt Appalakit, puurtanut läpi Kansasin loputtomilta tuntuvien preerioiden ja saavuttanut matkan puolivälin. Melkein voin tuntea Tyynenmeren suolaiset pärskeet ihollani.

Niinpä lähdin nousuun rauhallisesti, pidin huolta nestetasapainosta ja lopulta yksinkertaisesti hyppäsin satulasta ja talutin Mustangia eteenpäin.

Matkanteko oli pian pelkkää ylämäkeä ja hikeä. Viisikymmentä metriä eteenpäin ja pysähdys. Viisikymmentä metriä ja pysähdys. Tätä tuntui kestävän tuntikausia. Itse asiassa koko kilometrien

mittainen rinne oli yhtä jyrkkää mutkaa, ja vaikka muut pyöräilijät ohittivat minut oikealta ja vasemmalta, en välittänyt heistä. Tai oikeastaan välitin, sillä kaikki he kannustivat iloisesti minua jatkaamaan matkaa.

Taas uusi mutka, taas viisikymmentä metriä ja... mutta mutkan takana näkyikin metsäinen kumpare ja siellä täpötäysi parkkialue. No niin! Olin kuin olinkin solan korkeimmalla kohdalla, Amerikan selkärangalla 3500 metrin korkeudessa – jalat hyytelönä tutusten, mutta voitonriemuisena. Alhaalla humisi sinivihreä havumetsä, mutta ylhäällä ilma oli jo viilentynyt niin, että pyörälaukusta täytyi kaivaa takki päälle. Viimeksi olin tarvinnut sitä puolitoista kuukautta aiemmin.

Siitä eteenpäin huolehdin enää pyörän jarrupalojen kestävydestä, kun Mustangi syöksyi siksakkaavaa tietä hirmuista vauhtia alaspäin. Eikä mennyt kauan, kun olin jo vuorten länsipuolella Breckenridgen talvimatkailukaupungissa hyvin ansaitulla lounaalla ja sen jälkeen pienellä kaupunkikierröksellä.

Koska kuulun niihin ihmisiin, jotka eivät pysty nukahtamaan ilman kirjaa – vaikka en sitten jaksaisikaan lukea kuin sivun – oli kirjakauppa yksi pakollisista vierailukohteista. Olin sirotellut lukemiani kirjoja jälkeeni kuin keksinmuruja, ja nyt pyörälaukkuun mahtui taas yksi uusi teos. Se löytyikin helposti. Kirjakaupan pöydällä hehkuva keltakantinen opus oli kuin huutomerkki, ja nimi kertoi loput: *A Lady's Life in the Rocky Mountains* – Hienon naisen elämää Kalliovuorilla. Sehän sopisi minulle täydellisesti!

Sinä ja monina seuraavina iltoina uppouduin täysin kyseisen hienon naisen, Isabella Birdin, reilut sata vuotta sitten kokemiin seikkailuihin. Denver, Breckenridge, Estes Park... Näitä samoja rinteitä oli Isabellakin kiertänyt, samoja metsiä ja vuoria ihastellut ja uupumustaan huokaillut. Ei kuitenkaan pyörän, vaan hevosen selässä. Birdie oli ollut yhtä uskollinen ratsu kuin minun Mustangini ja yhtä varmajalkainen: talven liukkaillakin se piti itsensä ja Isabellan vakaasti pystyssä ja oikealla tiellä.

Tosin teistä oli turha puhua. Kalliovuorilla risteili tuolloin lähinnä vain polkuja, ja tietä kysynyt Isabella sai yleensä yksinkertaisen vastauksen: seuraa vain sitä polkua, joka näyttää käytetyimmältä.

Niin niin, mutta entäs jos lumimyrsky oli puhaltanut kaikki polut umpeen...

Aina myöhemmin, kun tie tahtoi omalla matkallani nousta pystyyn ja uupumus iskeä, muistin, että eihän tämä vielä mitään: olihan Isabella Birdkin selvinnyt täällä sata vuotta sitten, vieläpä ilman kartoja, ilman Goretex-takkeja, retkikeittäimiä tai ilmalla täytettäviä makuualustoja.

Isabella Bird johdatti minut ensimmäisenä varhaisten naismatkailijoiden jalanjäljille. Kun Amerikan-matkalta kotiin palattuani satuin selailemaan erästä matkailulehteä ja huomasin peukalon korkuisen pikkujutun Isabelle Eberhardista, joka oli mieheksi pukeutuneena ratsastanut pitkin ja poikin Pohjois-Afrikkaa – no, sitten se oli jomenoa. Matkailun pioneerinaisia alkoi löytyä joka kulmalta, ja pikainen sukellus internetin ihmeelliseen maailmaan paljasti, kuinka paljon heitä todella oli. Niitä rohkeita naisia, jotka olivat lähteneet omin päin tutkimaan maailmaa; jotka olivat antaneet vallan vaeltamisen halulleen aikana, jolloin naisen paikka oli jos nyt ei ihan nyrkin ja hellan välissä, niin kuitenkin tiukasti kotona.

Mutta miksi heistä ei ollut kerrottu enemmän? Miksi en ollut jo aikaisemmin kuullut Mary Kingsleystä tai Alexandra David-Néelistä tai vaikka Ethel Tweediestä? Miksi en tiennyt, että Nellie Bly oli aikoinaan kiertänyt maapallon ennätysajassa tai että suomalainen reissunainen Helinä Rautavaara oli saanut oman museonkin?

Siksi päätin kirjoittaa tämän kirjan.

* * *

”Kun vaeltamisen halu iskee, onnekas on hän, joka voi taipua sen tahtoon.” Nuo sanat kirjotti lady Warren, joka porhalsi Algerian ja Tunisian halki moottoripyörän sivuvaunussa 1900-luvun alkupuolella.

Kun teollinen vallankumous synnytti junat ja höyrylaivat – niin, ja moottori- ja polkupyörät! – 1800-luvulla, se avasi portit väistämättä myös matkailulle. Yhtäkkiä koko maailma oli tavoitettavissa ja tutkittavissa.

Tietenkin tarvittiin myös rahaa, ja senkin suhteen lady Warren oli onnekas. Matkailu oli enimmäkseen yläluokan tai ylemmän keskiluokan puuhastelua, mutta joskus onnekas sattuma antoi myös työväestön tytöille mahdollisuuden matkustamiseen. Toisinaan vaadittiin vain hyvät hoksottimet tarttua tilaisuuteen: esimerkiksi tässä kirjassa esitellyt Nellie Bly ja Annie Londonderry taistelivat itse itselleen mahdollisuuden lähteä kiertämään maailmaa.

Lisäksi tarvittiin vapautta. Siksi matkailija oli usein sinkkunainen, mutta hänkin pääsi lähtemään vasta sitten kun muut kotielämän velvollisuudet – esimerkiksi vanhempien hoitaminen tai sisaruksista huolehtiminen – olivat päättyneet. Jos nainen oli naimisissa, hän saattoi matkustella miehensä kanssa. Muissa tapauksissa vaadittiin avaramielistä aviomiestä ja vapaata liittoa, tai sitten nainen lähti toteuttamaan matkaunelmiaan vasta jäätyään leskeksi.

Naisasialiikkeen nousu rohkaisi osaltaan naisia tarttumaan tilaisuuteen ja matkailemaan kuten miehet. Monet reissunaiset olivatkin innokkaita naisasialiikkeen kannattajia, mutta eivät suinkaan kaikki. Oli niitäkin, jotka halusivat pitää leveän hajuraon feministiseen aatteeseen siinä pelossa, että heitä alettaisiin pitää omituisina tai epänaissellisina. Se oli jo tarpeeksi outoa, että he matkustivat yksin, mutta jos heitä vielä pidettäisiin naisaktivisteina... Siinä olisi mennyt viimeinenkin maine.

Naismatkailijat saivat kyllä osakseen ihailua ja ihmetystä, kunniaa ja ehkä kateuttakin – mutta vain niin kauan kuin he muuten pysyttelivät omassa yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa lokerossaan. Monet naismatkailijat pyrkivätkin kaikin keinoin osoittamaan, että he olivat kyllä ihan tavallisia, normaaleja naisia, mitä nyt vain olivat sattuneet reissaamaan tavallista enemmän.

Jos naiset erehtyivät keikuttamaan venettä liikaa, he saivat kokea monenlaista moitetta ja ylenkatsetta, etenkin jos he osoittivat poikkeuksellista rohkeutta myös muissa elämänvalinnoissaan. Naisia moitittiin herkästi miesmäisiksi, heidän ulkonäköään haukuttiin tai puututtiin kerkeästi käytökseen tai pukeutumiseen. Sellaiset asiat kuin hajasäärin ratsastaminen tai – mikä vielä kamalampaa – housuihin pukeutuminen aiheuttivat valtaisia paheksunnan hyökyaaltoja, ja moisiin hirveyksiin hairahtuneet naisparat joutuivat selittämään ja perustelemaan pitkään ja hartaasti syntejään.

Oli toki niitäkin naisia, jotka antoivat piutpaut moisille pukeutumismormeille. He huomasivat, että matkustaminen oli paljon helpompaa mieheksi pukeutuneena. Se antoi suuremman vapauden – niin fyysisen kuin henkisenkin – tutkia uusia kulttuureja.

Itse asiassa juuri liikkuvien, urheilevien ja matkailevien naisten kasvanut joukko muutti lopulta yleisiä pukeutumiskoodeja armeliaampaan suuntaan. Tuntemattomissa maissa retkeilleiden naisten tutkimukset ja matkakertomukset aukaisivat myöhemmin ovia myös tieteellisiin seuroihin, ovia, jotka olivat pysyneet pitkään naisilta suljettuina.

* * *

Kaikkein eniten lähtöön vaadittiin kuitenkin matkakuumetta: sisäistä pakkoa päästä näkemään ja kokemaan uutta. Kuumeen täytyi nousta niin korkealle, että se riitti polttamaan pois muiden epäilyt ja sen yleisen paheksunnan, joka nousi ilmoille aina kun yhteiskunnan normeja ja sosiaalisia sääntöjä venytettiin – tai peräti rikottiin.

Mutta pelkkä matkakuume ei riittänyt lähtemisen perusteluksi. Täytyi keksiä jotakin muuta, jotakin *järkevämpää*, sellaista, jonka yhteiskunta olisi valmiimpi hyväksymään. Lähetystyö oli mitä soveliaain syy naisillekin matkustaa vaikka keskelle viidakkoita. Myös terveydelliset syyt hyväksyttiin: esimerkiksi Isabella Bird huomasi terveydentilansa parantuvan välittömästi heti kun pääsi reissuun

– ja sen jälkeen niitä reissuja riittikin. Tutkimustyö oli myös hyvä peruste, ja jos mitään muuta syytä ei keksitty, sitten matkaan lähdettiin vedonlyönnin – eli rahan – vuoksi.

Mutta että matkailemaan huvikseen... eihän se käynyt. Muuta kuin todella varakkaille.

Eikä tämä ole juuri muuttunut. Nykypäivän seikkailijoilla perusteluna on useimmiten hyväntekeväisyys. Miten paljon onkaan niitä extreme-matkoja, joiden myötä kerätään samalla rahaa johonkin matkailijalle tärkeään kohteeseen. Kun kaikki tehdään yleisen hyvän vuoksi, silloin kukaan ei pysty syyttämään reissaajaa ainakaan itsekkyydestä.

* * *

Mary Kingsley, Louise Arner Boyd, Isabelle Eberhardt, Alexandra David-Néel, Isabella Bird, Ethel Tweedie, Nellie Bly, Annie Londonderry, Helinä Rautavaara ja Rosie Swale Pope.

Kymmenen matkailevaa naista. Mutta miksi juuri he? Miksei vaikka Gertrude Bell, joka matkusteli Lähi-idässä ja kohosi yhdeksi alueen vaikutusvaltaisimmista henkilöistä? Tai Ida Pfeiffer, yksi ensimmäisistä todellisista maailmanmatkaajista ja matkakirjailijoista? Entäs suomalaiset naisaktivistit ja maailmanmatkaajat Adelaïde Ehrnrooth ja Aleksandra Gripenberg, joista edellinen reissasi Afrikassa ja itämailla, jälkimmäinen Yhdysvalloissa?

Niin, niin, niin.

Ainoa selitys on, että tähän kirjaan valitut naiset ja heidän matkansa kiinnostivat minua henkilökohtaisesti. Monet näistä reissunaisista olivat luonteeltaan melkoisia monitahokkaita: he samanaikaisesti sekä ylläpitivät että rikkoivat oman aikansa normeja. Se että vaatimattomasta ikäneidosta tuli kuuluisa tutkimusmatkailija, että pastorin tytär ihastui revolverisankariin tai pienten lasten äiti lähti lähes puolitoista vuotta kestäneelle maailmanympärimatkalle, kertoo vastakohtaisuuksista, ja ne jos mitkä kiinnostavat aina.

Reissunaisten omista kirjoituksista paistaa usein huumori ja itseironia, mutta toisaalta joitakin heistä saatettiin pitää omana aikanaan myös melko hankalina persoonina. Ehkä siksikin, koska he olivat jo oppineet tuntemaan oman arvonsa.

Entä olivatko he rohkeita? Olivat tietysti, vaikka eivät ehkä itse niin kokeneetkaan. Rohkeudesta ei juuri ääneen puhuttu. Mary Kingsley totesi vain, että tiukoissa tilanteissa hän tunsu suussaan suolan maun – ja sitten oli jo toimittava. Ethel Tweedie myönsi, että hänen sydämensä oli usein hypännyt kurkkuun ja polvet notkahtaneet, mutta yleensä vasta vaarallisten hetkien jälkeen. Kun tilanne oli päällä, silloin ei ollut aikaa pelätä.

Kaikkein eniten rohkeutta vaatikin ensimmäisen askeleen ottaminen.

Reissuun ei lähdetty hetken mielijohteesta, vaan sille varustaututtiin huolellisesti. Ja kun kerran oli matkaan lähdetty, sillä myös viivytettiin pitkään: kuukausia tai jopa vuosia. Jokainen velvollisuudentuntoinen matkailija teki testamentin ennen lähtöään siltä varalta, ettei enää palaisikaan. Eivätkä kaikki palanneetkaan. Taudit, onnettomuudet, ryöstöt, kahakat... Mitä hyvänsä saattoi tapahtua.

Eniten nämä naiset kuitenkin pelkäsivät, että he jäisivät elämättömän elämän vangeiksi. Matkailu vapautti heidät henkisestä korsetista ja antoi mahdollisuuden oppia, tutkia, ihastella ja ihmetellä avaraa maailmaa. Matkan aikana he pääsivät eroon sekä itsestään että muista.

Yksi kuuluisimmista naismatkailijoista, Freya Stark, perusteli matkustushaluaan – sillä kertaa Jemeniin – näin: ”Minulla ei ole mitään syytä lähteä, muuta kuin se, etten ole aikaisemmin ollut siellä ja tieto on parempi kuin tietämättömyys. Mitä parempaa syytä matkaanlähdölle voisi olla?”

Tutkijat

Mary Kingsley

*

Louise Arner Boyd

Mary Kingsley hoiti ensin kotielämän velvollisuudet ja antoi vasta sitten periksi intohimolleen lähteä tutkimaan Länsi-Afrikan kulttuureja.

KUVA: WELLCOME COLLECTION

Mary Kingsley

VIIDAKOIDEN VAELTAJA

Englantilainen Mary Kingsley (1862–1900) oli ulkoiselta olemukseltaan kaikkea muuta kuin tutkimusmatkailija: viktoriaanisen ajan pitkään hameeseen pukeutunutta naista on vaikea kuvitella rämpimässä kaulaansa myöten afrikkalaisilla soilla tai tutustumassa noitatohtoreiden taikakaluihin hämyisissä majoissa. Mutta tutkimusmatkailija hänestä kuitenkin tuli – ja samalla yksi aikansa tunnetuimpia Länsi-Afrikan tutkijoita.

”Miksi tulin Afrikkaan? Miksi? Kuka ei olisi matkannut vaikka sen kaksoisveljeen Helvettiin kaiken sen kauneuden ja viehättävyyden takia!”

KUVITELLAANPA 1800-LUVUN lopun vihreä, kuumankostea viidakko. Niin tiheä, että auringonvalo pääsi vain kapeina suikaleina täplittämään maaperää. Niin kostea, että vaatteet tuntuivat sulautuneen ihoon. Niin rehevä, että vihreän eri sävyjä tuntui olevan enemmän kuin maalitehtaan värikartassa. Apinat ajoivat toisiaan takaa, ja värikkäät linnut olivat kuin virvatulen liekkejä suihkiessaan puiden latvustoissa. Leopardi lepäili oksanhaarassa saalistaan vahtien ja tarkkaillen, kuinka vähän matkan päässä po-

lulla jono eebenmustia afrikkalaisia käveli eteenpäin keskenään jutellen.

Jonon etummainen hahmo ei kuitenkaan tuntunut kuuluvan joukkoon. Jäntevän hoikka valkoihoinen nainen, valkoiseen korkeakauluksiseen puseroon ja pitkään ja paksuun tummaan hameeseen pukeutuneena, olisi sopinut paremmin viktoriaanisen ajan Lontoon teekutsuille kuin viidakkoon. Ja sitten nainen yhtäkkiä hävisi näkyvistä – kuin maan nielemänä!

Näinhän siinä oli käynytkin, sillä nainen oli pudonnut lähes viisi metriä syvään ja oksanlehvillä piilotettuun ansakuoppaan. Samaiset kuopat olivat tappaneet lukemattoman määrän suurriistaa, ja nytkin olisi voinut käydä huonosti. Mutta kun muut seurueen jäsenet kiirehtivät paikalle, he näkivät naisen köllöttelevän kaikessa rauhassa ja vahingoittumattomana hameensa varassa ansan pohjalta laitettujen teräväkärkisten seipäiden päällä.

Luojalle kiitos paksusta hameesta, nainen vain totesi tyyneästi, pudisteli vaatteitaan, ja seurue lähti jatkamaan matkaa.

Nainen oli Mary Kingsley, ja hänen perienglantilaista tyyneyttään eivät pienet vastoinkäymiset horjuttaneet.

VAELLUSVIETTI SYTTY

Oli se silti ennenkuulumatonta – oltiin sentään viktoriaanisen aikakauden Englannissa – että perheen tyttärestä tulee Afrikan viidakoissa rämpivä tutkimusmatkailija. Että nainen, joka ensin vuosikausia nurkumatta suorittaa velvollisuutensa huolehtimalla kodista ja vuoteenomana olevasta äidistään, tilaisuuden saatuaan vain ottaa ja lähtee Afrikkaan!

Mutta loppujen lopuksi siihen tarvittiin vain oikeanlainen luonne ja sopiva kasvuympäristö.

Mary syntyi vuonna 1862 englantilaiseen, ylempään keskiluokkaan kuuluneeseen Kingsleyn sukuun. Sukupuun oksat pullisteli-

vat kirjailijoita, tiedemiehiä ja matkailijoita, ja etenkin Maryn isä George sattui olemaan niitä kaikkia. Eniten häntä kuitenkin kiinnosti matkailu. Mies reissasi vuosikausia ympäri maailmaa välittämättä siitä, ketkä häntä kotona odottivat. Koska matkustaminen harvoin elättää ketään, oli Georgenkin täytynyt opiskella lääkäriksi. Sen varjolla hän pääsi rikkaiden, matkustushaluisten aatelismiesten henkilöäkäriksi ja matkakumppaniksi ympäri maailmaa.

George oli niin paljon poissa Englannista, että perhe oli jo jäädy perustamatta. Mutta toisin kävi, tosin vahingossa ja lisäksi melko skandaalimaisissa olosuhteissa, kun George ryhtyi suhteeseen taloudenhoitajansa kanssa. Viimein pariskunta meni naimisiinkin – pakon sanelemana, sillä neljän päivän kuluttua häistä syntyi esikoistyttö, joka sai nimekseen äitinsä mukaan Mary Henrietta.

Oli tyttären onni, että hänen isänsä päätti loppujen lopuksi toimia kunniallisesti. Jos Mary olisi syntynyt avioliiton ulkopuolella, häntä olisi luultavasti odottanut äitinsä tavoin palvelijan elämä. Silloin olisi tarvittu melkoisen jämäkkä kohtalon sormi työntämään hänet Afrikkaan asti.

Tuon ajan tapaan Marya ei laitettu kouluun, mutta hän oli älykäs lapsi ja oppi lukemaan pitkälti omin avuin. Lisäksi kotoa löytyi tietoa lähes kaikista mahdollisista tieteenaloista. Kodin valtava kirjasto kiinnostikin Marya tavattomasti – mutta kaikkein kiinnostavimmat asiat sai lukea isän kirjeistä.

Maryn ollessa viisivuotias George-isä oli reissaamassa Etelämerellä. Tuo matka kesti kolme vuotta, ja koko sen ajan postimies kantoi mitä mielenkiintoisimpia kirjeitä Kingsleyn perheelle. Niissä kerrottiin valliriutoista, haaksirikoista ja ihmissyöjistä. Ja silloin kun sivuilla ei hehkutettu jännittäviä seikkailuja, niissä oli mielenkiintoisia tietoja eri maiden kasveista ja eläimistä. Maryn äiti oli hysterian partaalla pelätessään miehensä puolesta, mutta Mary nautti lukiessaan hurjia kertomuksia.

Isässä ja tyttäressä oli paljon yhteistä: he jakoivat saman tiedonjanon, kaukokaipuun ja henkilökohtaisen vapauden tar-

peen. Suhde oli läheinen koko heidän elinaikansa. Mutta siinä missä George-isä humputteli maailmalla perheensä unohtaen, Mary ei moiseen kyennyt. Sen sijaan hänestä tuli liiankin velvollisuudentuntoinen.

Jo pienestä pitäen Mary joutui ottamaan vastuun kotinsa taloudesta. Äidistä siihen ei ollut, sillä hän oli suurimman osan aikaa sairaana ja vuoteenomana, ehkä osin siksikin, koska hän hermoili niin kovasti miehensä matkoista. Kun pikkuveli Charliestakaan ei ollut apua – ei nuorena eikä juuri vanhempanakaan – Maryn täytyi kääriä hihansa ja ryhtyä töihin. Mary imi pesusienien lailla tietoa kaikilta mahdollisilta tieteenaloilta, kemiasta biologiaan ja tekniikasta lääketieteeseen, ja sovelsi oppeja käytäntöön siellä missä vain pystyi.

Hän huolehti kaikesta, niin sairaalloisen äitinsä hoitamisesta kuin kaikista talon toimista aina putkitöitä myöten. Sivullisille oli varmasti melko hämmentävää nähdä nuoren tytön väantelevän putkiston pultteja ja muttereita apunaan vain mekaniikasta kertova lehti.

Tyypilliset viktoriaanisen ajan nuoren naisen harrastukset – tanssiaiset, vaunuajelut, potentiaalisten aviomieskandidaattien metsästyksset ja tyttöystävien kanssa kihertämiset – eivät kuuluneet neiti Kingsleyn elämään. Niihin ei ollut aikaa eikä luultavasti haluakaan. Sen sijaan arkeen kuului taloustöiden lisäksi myös saksan kielen opiskelua, aina välillä kotona näyttäytynyt isä kun halusi tehdä älykkästä tyttärestään apulaisen omia tutkimuksiaan ja kirjallisia töitään varten.

George-isän matkat ansaitsisivat kyllä ihan oman lukunsa. Hän tuntuu päätyneen aina sinne, missä tapahtui jotakin mielenkiintoista. Esimerkiksi Amerikan-matkallaan George ratsasti keskelle Villin lännen kuohuvinta historiaa toimiessaan erään aatelismiehen henkilölääkärinä. ”Aion liittyä Custerin joukkoihin”, ilmoitti George kotiväelle kirjeessään. Kun sitten myöhemmin Englantiin kiiri uutinen, kuinka intiaanit olivat tappaneet kenraali Custerin

joukot viimeiseen mieheen, oli perheen äiti suistua hautaan pelkästä järkytyksestä.

Kaikeksi onneksi huono sää oli estänyt Georgea lähtemästä Custerin mukaan sotapolulle, joten miehen henki säästy – samoin vaimon hermot. Sen sijaan George tutustui legendaariseen Buffalo Billiin ja hoiti lääkärinä tuolloin myös Kalliovuorten Jimiä, josta toinen kuuluisa englantilainen naismatkaaja, Isabella Bird, kertoi kirjassaan enemmänkin.

Matkustavaisten piirit olivat tuolloin pienet.

Siinä kun Maryn kouluopetus oli olematonta, pikkuveli Charles sai opiskella niin pitkälle kuin mahdollista. Niinpä hän huipensi koulutuksensa Cambridgen yliopistossa. Tämä koitui kuitenkin myös Maryn onneksi, kun koko perhe päätti muuttaa tuohon kuuluisaan yliopistokaupunkiin. Elämä vilkastui kertaheittolla, kun George-isän tiedemiesystävät piipahtivat kylässä ja poikkitieteellisiä keskusteluja käytiin milloin mistäkin aiheesta. Mary oli innolla mukana kuuntelemassa ja keskustelemassa: kirjoista ja kirjeistä siemenensä saanut kiinnostus tieteisiin oli jo kasvamassa vantteraksi versoksi.

Afrikka oli tuolloin päivän puheenaiheena ja kiinnostuksen kohteena niin maantieteellisesti kuin poliittisestikin. Tutkimusmatkailijat olivat tehneet tähän hyvän pohjatyön: Henry Morton Stanley oli juuri löytänyt tohtori Livingstonen keskeltä Afrikan pimeintä viidakkoa, Verney Lovett Cameron oli marssinut Afrikan halki, ja yksi jos toinenkin löytöretkeilijä oli löytänyt uusia vallattavia alueita ja aarteita – tai oman hautansa – jostakin Afrikan kolkasta. Afrikka oli samalla kertaa sekä koskematon Eeden että pimeyden ydin. Joka tapauksessa se sai mielikuvituksen liikkeelle.

Afrikka kiehtoi Maryakin, mutta vain teorian tasolla. Koska isä tarvitsi Marya tutkimusapulaiseksi ja äiti hoitajakseen, ei kaukomatkailu voinut tulla kysymyksenkään. Mary pääsi käymään keran Walesissa ja toisen kerran Pariisissa, mutta sitten ulkomaailman ovet sulkeutuivat jälleen. Kun äidin vointi paheni, joutui Marykin sulkeutumaan sisätiloihin ja omistautumaan hoitotyöhön.

Sitten tapahtui katastrofi. George-isä otti ja kuoli aivan yllättäen, ja vain muutamaa kuukautta myöhemmin äiti Mary seurasi häntä. Tuolloin kolmekymppinen Mary huomasi olevansa yhtäkkiä aivan yksin. Charles-veljestä ei ollut juuri apua eikä seuraa – paremminkin vain huolta ja vaivaa, sillä Mary joutui huolehtimaan nyt myös hänen taloudenpidostaan ja hyvinvoinnistaan. Vaan minkäpä asialle mahtoi: Mary pukeutui mustaan surupukuun – mustia pukuja hän sitten käyttikin koko lopun ikänsä – ja tarttui toimeen tunnetulla tehokkuudellaan.

Mutta Marykään ei ollut mikään kone. Kun hautajaiset olivat ohi, nainen tunsu pakottavaa tarvetta päästä hetkeksi pois kaikesta entisestä. Pikkuveli joutui pärjäämään hetken omillaan ja kodinhoito sai jäädä, kun Mary pakkasi matka-arkkunsa ja lähti reissuun. Ei kuitenkaan vielä suoraan Afrikkaan, vaan Kanariansaarille. Se oli suhteellisen lähellä oleva, turvallinen ja silti eksoottinen matkakohde. Ja mikä tärkeintä: Afrikan manner oli kuitenkin ihan vieressä.

Saarilla riitti tutkittavaa, ihmeteltävää ja ihasteltavaa. Mary matkasi välillä meloen saarelta toiselle ja ehti piipahtaa lyhyesti myös mantereella. Tärkeintä oli kuitenkin saada tutustua toisiin, kokeneisiin Afrikan-kävijöihin, sillä nyt oli jo selvää, että Marya poltteli kova viidakkokuume.

Kun vanhemmat olivat kuolleet eikä kukaan enää tarvinnut häntä, Afrikasta tuli Maryn elämän uusi kiintopiste.

Neiti Kingsley oli kuitenkin vastuuntuntoinen päästä varpaisiin. Hän ei suinkaan aikonut lähteä soitellen sotaan, vaan halusi valmistautua suureen Afrikan-matkaansa niin hyvin kuin mahdollista. Niinpä Mary kävi lyhyen sairaanhoitajakoulun Saksassa, lähinnä siksi, että pystyisi huolehtimaan sekä itsestään että muista kanssakulkijoistaan keskellä viidakoita.

Ei kuitenkaan ollut ihan hyväksyttävää, saati säädyllistä, että yksinäinen neito – vaikka olikin täysi-ikäinen – matkustaisi noin vain pimeimpään Afrikkaan ilman minkäänlaista suojelijaa. Moiseen tempaukseen tarvittiin hyvä syy, eikä sellaiseksi riittänyt uteliaisuus,

tiedonhalu tai seikkailujen kaipuu. Niinpä Mary perusteli matkaanlähtöään aikomuksella täydentää isänsä antropologisia tutkimuksia, tämä kun oli matkustanut kaikkialla muualla paitsi Afrikassa.

Selitys tuntui heikolta, mutta se sai luvan kelvata.

Omien tutkimustensa suhteen Maryllä oli jo selvät sävelet: kohteenä olisi Länsi-Afrikka ja siellä ”fish and fetish” – siis makean veden kalat ja fetissit. Eivätkä fetissit tarkoittaneet tässä vain pelkkiä uskonnollisia esineitä, vaan afrikkalaisten koko uskonnollista maailmankuvaa kaikkine muotoineen. Toisin sanoen Mary halusi tutkia afrikkalaisten elämän ydintä: sitä mihin he uskoivat ja miten uskomukset näkyivät tavoissa, laissa ja koko elämässä.

Uskomusten tutkiminen oli Maryn suurin intohimo, mutta kalanäytteiden kerääminen oli sille hyvä, materiaalisempi vastinpari. Apua ja ohjeita hän oli saanut British Museumissa työskentelevältä ystävältään tohtori Güntherilta. Matkatavaroita kertyikin melkoisesti, sillä kalojen ja hyönteisten oikeaoppiseen keräämiseen ja säilömiseen tarvittiin paljon välineitä. Sen sijaan henkilökohtaisia tavaroita Mary pakkasi mukaan vähemmän, lähinnä ne olivat kirjoja ja vaatteita. Eivätkä vaatteet olleet mitään kuumiin olosuhteisiin teetettyjä kevytversioita vaan samoja, mitä hän piti Englannissakin. ”Ei ole mitään oikeutta matkustaa Afrikkaan vaatteissa, joissa ei kehtaisi näyttäytyä kotonakin”, Mary totesi jämäkästi.

Matkatavaroiden joukkoon luikahti myös pieni puukko ja revolveri. Molemmat epäilemättä ihan tarpeellisia välineitä tuntemattomassa viidakossa, mutta eräälle ystävättärelleen Mary tunnusti myöhemmin, että hän olisi surmannut niillä itsensä, jos tilanne olisi joskus mennyt liian hankalaksi.

Mary olisi mielihyvin pakannut mukaan myös hyviä neuvoja, mutta niitä olikin paljon vaikeampi saada. Afrikassa oleskeli kyllä melkoinen määrä länsimaalaisia kauppiaita, hallintovirkamiehiä ja lähetysaarnajia, joista etenkin viimeksi mainitut asuivat yleensä alkuasukkaiden parissa mitä synkimmissä viidakoissa. Mutta lähetysaarnajien raportit kertoivat yleensä siitä, millaiseksi Afrikan pi-

Naiset, jotka kulkivat omia polkujaan

”Kun vaeltamisen halu iskee, onnekas on hän, joka voi taipua sen tahtoon.”

– lady Warren

Maailma tuntee monia kuuluisia löytöretkeilijöitä ja tutkimusmatkailijoita, jotka useimmiten ovat miehiä. Heidän varjoonsa on jäänyt suuri joukko naismatkailijoita, jotka oman aikansa soveliaisuussääntöjä uhmaten suuntasivat kohti tuntematonta.

Rikas seurapiirilady Louise Arner Boyd teki tieteellisiä matkoja Grönlannin rannikolle, Mary Kingsley puolestaan lähti Afrikkaan. Annie Londonderry kiersi maailman ympäri polkupyörällä, kun taas Ethel Tweedie köryytteli hevosrattailla 1800-luvun lopulla eksoottisessa pohjoisessa maassa nimeltä Suomi. Suomen kuuluisin reissunainen oli Helinä Rautavaara, joka jo 1950-luvulla kulki peukalokyydillä Pohjois-Afrikassa ja sittemmin suuntasi myös Amerikkaan ja Aasiaan.

Olipa virallinen peruste matkalle lähtöön tutkimustyö tai vedonlyönti, loppujen lopuksi syy oli yksinkertainen: armoton matkakuume.

9 789520 408800

www.tammi.fi

40.8

ISBN 978-952-04-0880-0

SEIKKAILIJOITA, TUTKI
JA EELAKKAILIJOITA